

Камінська Наталія Василівна,
професор кафедри конституційного
права та прав людини Національної
академії внутрішніх справ доктор
юридичних наук, професор

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЕЛЕКТРОННОЇ ОСОБИ У СВІТЛІ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ ЄС ТА УКРАЇНИ

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології розширюють можливості людини, суспільства і держав, світової спільноти, але містять величезні загрози національній і міжнародній безпеці, правам і свободам людини і громадянина.

Розвиток нових суспільних відносин, пов'язаних із інформатизацією останнім часом займає все більш розповсюдженого характеру не тільки в окремих галузях економіки країни а і у повсякденному житті пересічних громадян. Все більше адміністративних послуг переходить в розряд електронних, все більше елементів звичайних відносин називають цифровими чи електронними (як то електронні гроші, електронна торгівля, електронний банкінг тощо). Виникає закономірність – нові суспільні відносини повинні бути врегульовані певними нормами, прийнятними для всіх учасників даних відносин.

Такі відносини зумовили необхідність виокремлення нових інститутів, галузей та підгалузей права. Йдеться, звісно, як про національну правову систему, системи міжнародного права і наднаціонального права. І напевно чи сучасні науковці одночасно можуть дати відповідь на рівні якої із цих систем очевидний прогресивний розвиток інститутів чи галузей у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

Зокрема, поряд з інформаційним правом, виокремлюється ІТ-право, покликане врегулювати функціонування ІТ-сфери, права та обов'язки її учасників та відповідальність за порушення норм права, державну політику в

зазначеній сфері тощо. Багато спеціальних норм, що регулюють конкретно питання функціонування ІТ-сфери, за своєю структурою, особливістю формування та галузевою належністю становлять елементи адміністративного права, господарського права, фінансового і податкового права, кримінального, цивільного права та інших галузей права.

Наприклад, формування спеціальної норми, що регламентує відносини в ІТ-сфері: обіг електронних грошей. По своїй суті, електронні гроші це продукт генези, розвитку платіжних доручень, якими виступають звичайні гроші. Входження нового виду грошей – а саме їх електронного вираження викликали ряд проблем, які визначались різними галузями права по-різному. Для представників інформаційного права – як забезпечити рівність платежів у електронній та готівковій формі, надійність функціонування системи інформаційного захисту, як визначити місце електронних грошей в системі електронного документообігу тощо. У той же час, представників фінансового права більше цікавили питання віднесення електронних платежів до готівкового чи безготівкового обігу, визнання електронних грошей як категорії платіжних доручень, чи як форми здійснення платежів і тд.

З розвитком Інтернет-бізнесу відбувається поступове зростання та розширення послуг платіжної інфраструктури: з'являються зручні схеми розрахунків за допомогою систем електронних грошей. З кожним роком в Україні дедалі більшого поширення серед споживачів набуває застосування електронних грошей при оплаті ними замовлених товарів (послуг) у глобальній мережі Інтернет. Причиною зростаючої популярності електронних грошей стала об'єктивна потреба суспільства в швидкому, недорогому, зручному і надійному інструменті віддалених розрахунків. Проте в світі існують різні підходи до регулювання випуску та обліку електронних грошей, а також до розуміння економічної та правової їх сутності, що впливає на рівень досконалості законодавства у цій сфері.

На відміну від запропонованого у Директиві 2009/110/ЄС визначення поняття «електронні гроші» в українському законодавстві сам зміст даного терміну зрозуміти складно. Як підкреслює М.Пожидаєва, електронні гроші означають одиниці вартості, що зберігаються на електронному пристрої, передбачаються для отримання коштів у готівковій або безготівковій формі з метою здійснення платіжних операцій та приймаються іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є безстроковим грошовим зобов'язанням цієї особи на пред'явника.

Аналогічні приклади можна навести і в сфері електронного урядування, електронного документообігу тощо.

А виникаючі загрози та виклики сучасного світу, включаючи у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, спричиняють такі негативні явища як кібертероризм, тобто навмисна політично-мотивована атака проти інформацій, комп'ютерних систем, комп'ютерних програм і баз даних у вигляді насильницького вторгнення з боку міжнародних груп або секретних агентів. Основними цілями кібератак стають стратегічні інфраструктури країн (ядерна, хімічна чи будь-яка інша промисловість, системи життєзабезпечення великих мегаполісів, фінансова, продовольча, енергетична національні системи, транспортні мережі, діяльність уряду, правоохоронних органів, армії тощо).

Незважаючи на ті виклики та загрози, що несуть у собі кібератаки для світового миру та безпеки, деякі вчені та науковці продовжують вважати, що напади у кіберпросторі не становлять небезпеки для реального світу. Їх позиція є абсолютно невиправданою, хоча б тому, що сучасний світ є надзвичайно залежним від інформаційно-комунікаційних мереж та технологій середовищем. Держави вже сьогодні ведуть боротьбу за контроль та вплив у кіберпросторі, який відіграє надзвичайно значущу роль у перерозподілі світових сил.

На нашу думку, розвиток глобального інформаційного суспільства безпосередньо пов'язаний із питанням захисту прав

людини онлайн, забезпечення безпеки інформаційних технологій і захисту прав осіб в Інтернеті. Актуалізувалось і питання визначення статусу роботів як "електронної особистості (електронної особи)".

Так, Європейський парламент взяв до розгляду проект резолюції про правовий статус роботів як "електронної особистості (електронної особи)". Не дивлячись на до певної міри жартівливу реакцію, насправді Європарламент порушив серйозну тему, до якої рано чи пізно треба буде звернутися й українським парламентарям.

Не таємниця, що роботи займають важливе місце в різних сферах нашого життя, та більше, деякі зі сфер, наприклад, промисловість, наука і медицина, вже не можна уявити без їх використання. На сьогодні у світі існує близько 1,7 мільйона роботів (андроїди, боти і т.п.), однак їх використання не має достатнього врегулювання. Необхідність розробки Резолюції про правовий статус роботів зумовлена насамперед появою безпілотних автомобілів.

Проектом Резолюції про правовий статус роботів пропонується покласти основну відповідальність на виробника та зобов'язати виробників та власників таких безпілотних автомобілів мати страховку. Однак він також передбачає розподіл відповідальності між виробником і власником, залежно від ситуації. Передбачається наділення роботів статусом "електронних особистостей", які мають специфічні права і обов'язки. По суті, можна стверджувати, що проект пропонує надати роботам права людини замість встановлення звичайних правових рамок їх використання і застосування. Погоджуємось, що "роботи не можуть вважатися просто інструментами в руках власників, і все більш важливим стає вирішення, чи повинні роботи мати юридичний статус, чи ні".

Так, Резолюція встановлює загальні етичні принципи розвитку галузі робототехніки і штучного інтелекту для використання в суспільному житті, які мають бути враховані при соціальному, екологічному впливі й впливі на здоров'я

людей робототехніки і могли б забезпечити відповідність дій роботів правовим, етичним стандартам і стандартам безпеки.

Наприклад, стосовно питань безпеки Резолюція передбачає зобов'язання для розробників роботів інтегрувати в механізм аварійний вимикач з метою їх миттєвого відключення в надзвичайних ситуаціях. Загалом вона має на меті врегулювати правове становище роботів у людському суспільстві, для чого пропонується:

- створити спеціальне Європейське агентство з робототехніки і штучного інтелекту;
- дати нормативне визначення "розумному автономному роботу";
- розробити систему реєстрації найбільш просунутих роботів разом із системою їх класифікації;
- зобов'язати розробників роботів надавати гарантії відсутності ризику отримання травм або шкоди від роботів;
- розробити нову структуру звітів для компаній, які потребують роботів, про вплив робототехніки і штучного інтелекту на економічні результати компаній.

Стосовно заміни роботами "людських" трудових місць, то у Резолюції пропонується передбачити спеціальні обов'язкові звіти компаній, що використовують у своїй діяльності роботів, щодо економії сум на соціальні внески за рахунок використання робототехніки замість людського персоналу. Очевидно, що використання роботів дасть можливість компаніям уникати соціальних виплат, тим самим забезпечуючи їм значну економію, не кажучи вже про те, що роботи не хворіють, не втомлюються і не висувають претензій до свого керівництва. Однак вартість самих роботів і їх обслуговування для багатьох компаній, особливо не дуже великих, все одно значно перевищуватиме суми зарплат і податків людського персоналу.

Загалом тенденція збільшення кількості роботів у різних сферах людського життя, безумовно, може нести загрозу безробіття для людей в окремих галузях. Безумовно, вони виконують чимало видів робіт, замінивши тим самим людський

ресурс. Очевидно, що наше майбутнє буде однозначно пов'язане з біотехнологіями, нанотехнологіями, у зв'язку з чим роботи, безперечно, прийдуть на зміну людських ресурсів у деяких сферах нашого життя.

Та стверджувати, що роботи спричинять масове безробіття, не можна, оскільки багато видів робіт, що виконуються навіть зараз роботами, або забирали б у людини велику кількість часу, або не могли б бути виконані людиною взагалі. Слід підкреслити, що на сьогодні не існує правових положень у сфері інтелектуальної власності щодо творів, які можуть бути створені комп'ютерами або роботами. У зв'язку з цим Резолюція закликає спеціальну Комісію з цивільно-правових норм у сфері робототехніки розробити для таких творів критерії поняття "продукту власної інтелектуальної діяльності".

Отже, згадана Резолюція не може передбачити сьогодні всі положення, стандарти та правила стосовно роботів і штучного інтелекту, оскільки технології розвиваються дуже стрімко і до чого дійде прогрес людства щодо впровадження штучного інтелекту, передбачити складно. Але Європейський Союз в особі його керівних органів почали усвідомлювати збільшення ступеня впливу робототехніки на людське життя і необхідність встановлення правил її створення та використання.

Також підкреслимо, що в недалекому майбутньому Україна постане на порозі "нової індустріальної революції роботів". Тому українські законодавці постануть перед питанням врегулювання правового статусу "електронної людини", її функціональних характеристик, порядку використання "без ризику або страху фізичної або психологічної шкоди" тощо.